

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN
JAARVERSLAG 2018

2019, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag
© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved
Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd
in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland.
Voor de volledige tekst van deze licentie
zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Vormgeving: Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl
Tekst: Martijn de Groot
Eindredactie: Martijn de Groot
Productie: martijndegroot.communicatie, www.martijndegroot.com
Opmaak en drukwerk: Xerox/OBT, Den Haag
Foto omslag: iStock
Foto's binnenwerk: Copyright vermeld naast de foto

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Bij de productie van dit jaarverslag is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

JAARVERSLAG 2018

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Doel en activiteiten van de Raad

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gevraagd en op eigen initiatief adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn inclusief diergezondheid. De RDA bestaat op dit moment uit circa vijfendertig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of ruggenspraak zitting in hebben.

De Raad voor Dierenaangelegenheden behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: over gehouden en niet-gehouden, dus 'in het wild levende' dieren, over hobbydieren, over gezelschapsdieren, en over productie- en proefdieren.

De Raad legt het resultaat van zijn beraadslagingen neer in een zogenaamde *zienswijze*. Die geeft een overzicht van wetenschappelijke en maatschappelijke achtergronden van een vraagstuk, en adviseert over beleidsrichtingen en oplossingsrichtingen voor dilemma's. Consensus is niet noodzakelijk: een zienswijze van de Raad kan minderheidsstandpunten bevatten.

Inhoud

Doel en activiteiten van de Raad	4
Woord Vooraf	5
Activiteiten rond 25 jaar Raad voor Dierenaangelegenheden	6
Pas opgericht juniornetwerk loopt zich warm	8
Welzijn van vissen	10
De ontpopping van de insectensector	12
Ruimings- en vaccinatiebeleid: een introductie	14
Dierproeven voor de veehouderij	16
Initiatieven en activiteiten	18
Nieuwe raadsleden in 2018	20
Vooruitblik naar 2019	26
De Raad aan het werk	28
RDA-leden en hun achtergrond	29
Personeel en organisatie	30

Woord Vooraf

In 2018 gebeurde er veel voor de RDA. De Raad bestond vijftwintig jaar en dat bracht allerlei activiteit mee, maar ook los daarvan kwam er weer veel tot stand. Het werd een jaar van verandering en vernieuwing. De samenstelling van de Raad veranderde voor het tweede achtereenvolgende jaar ingrijpend, met nieuwe gezichten op bijna een derde van de Raadszetels. Ook vond de lancering plaats van het juniornetwerk. De huidige zes leden hebben zich voorgenomen de activiteit en aanpak van de Raad te voeden met nieuwe ideeën, andere manieren van kijken en inbreng vanuit een breed contact met de samenleving. Ook werken ze hard aan uitbreiding met nieuwe leden.

Het 25-jarig bestaan was aanleiding voor een tweetal bijeenkomsten, waarvan er een in het verslagjaar plaatsvond, en twee boekwerken waarvan de publicatie eveneens in 2018 plaatsvond. Jubileumbijeenkomst en -boek van oktober 2018 hadden vooral aandacht voor de ontwikkeling van de Raad in de afgelopen periode; congres en boek in het nu lopende jaar keken en kijken vanuit verschillend invalshoeken naar de huidige en toekomstige plek van het dier in onze samenleving.

De voorgenomen bredere activiteit van de Raad kwam in het afgelopen jaar vooral tot uiting in het aantal adviezen op eigen initiatief en adviezen in bijzondere vorm of op verzoek van andere partijen dan het ministerie van LNV, zoals dat over de grote grazers in de Oostvaardersplassen, het vervolgadvis over paardenmarkten, dierproeven in de veehouderij en de review van het advies van de Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC) Zeehonden.

Marc Schakenraad, secretaris

Jan Staman, voorzitter

Foto's: Paul Voorham

Intussen gaat de Raad in zijn nieuwe samenstelling met volle kracht vooruit en zijn er alweer nieuwe zienswijzen en publicaties verschenen of in voorbereiding, waarbij we steeds doelgerichter op zoek zijn naar maatschappelijke weerklank en discussie als resultaat van ons werk. Niet zonder succes, naar het zich laat aanzien.

Marc Schakenraad, secretaris

Jan Staman, voorzitter

Activiteiten rond 25 jaar Raad voor Dierenaangelegenheden

In 2018 was het vijfentwintig jaar geleden dat de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) werd opgericht. Dat was aanleiding voor twee bijzondere bijeenkomsten en twee nieuwe uitgaven. Op woensdag 13 november werd het jubileumboek ten doop gehouden op een bijeenkomst in Driebergen met (voormalig) raadsleden, medewerkers en direct betrokkenen: 'Welzijn en ongemak; De Raad voor Dierenaangelegenheden 1993-2018'. In 2019 volgde een ruim opgezette discussiebijeenkomst op het Santpoortse landgoed Duin- en Kruidberg. Daar werden de eerste resultaten gepresenteerd van een groot publieksonderzoek in opdracht van de RDA onder de titel 'De Staat van het dier'. De rapportage van onderzoeksbureau Kantar Public is al beschikbaar via de website van de RDA. Een publicatie met een meer beschouwend karakter, mede op basis van het onderzoek, verschijnt in de loop van 2019.

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Welzijn en Ongemak; De Raad voor Dierenaangelegenheden 1993-2018

Het eerste exemplaar van het fraai uitgevoerde jubileumboekje werd in Driebergen aangeboden aan directeur-generaal Marjolijn Sonnema van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Die nam prompt alle eventuele twijfel weg die de bewogen geschiedenis van de Raad nog teweeg zou kunnen brengen. 'De RDA is volwassen geworden; zijn bestaansrecht staat nu niet meer ter discussie,' zei de topambtenaar en ze voegde eraan toe dat de Raad meer dan eens met zijn adviezen 'het verschil heeft gemaakt.' Ze noemde de zienswijzen over One Health, antibioticabeleid, en de in het verslagjaar verschenen adviezen over insectenhouderij en dierproeven als voorbeelden die verschil hebben gemaakt. 'Ik hoop dat ik over 25 jaar nog steeds op jullie kan rekenen,' sloot ze af.

V.l.n.r. Auters Bert Theunissen en Noortje Jacobs van het jubileumboek en coördinator Peter Koolmees

Voor het boek waren twee externe auteurs aangetrokken, historica dr. Noortje Jacobs en wetenschapshistoricus prof.dr. Bert Theunissen. Zij kwamen tot een boeiende beschrijving van de kwart eeuw van zijn bestaan waarin de Raad zichzelf tot twee keer toe opnieuw uitvond om in de maatschappelijke behoefte te blijven voorzien. Aanvankelijk was hij opgericht als overleg- en adviesorgaan voor de overheid, en samengesteld uit belangenbehartigers vanuit dierhouderij en dierenbeschermingsorganisaties. Tegenwoordig is de Raad samengesteld uit leden die om hun expertise worden aangezocht en die er zonder last of ruggenspraak zitting in hebben. Als er binnen de Raad onvoldoende toepasselijke expertise beschikbaar is worden ad hoc externe deskundigen aangezocht. Het is volgens de schrij-

vers een pragmatisch orgaan gebleken, waarin overleg en uitwisseling tussen de verschillende kennisagenten en partijen de ruggengraat vormen.

Zoals ook Sonnema benadrukte, bleef het adviesorgaan in de loop der jaren belangrijk voor de overheid, die zich steeds meer realiseerde dat dierenaangelegenheden een gecompliceerd, maatschappelijk omstreden en snel veranderend terrein vormen.

In het boek worden verder spanningsvelden beschreven waarin de Raad zich in de loop van zijn bestaan bevond. In de eerste jaren ging het dan bijvoorbeeld om de vraag of en hoe de te adviseren overheid te vriend gehouden kon worden. Later werd het ‘polderen’ van de verschillende partijen die waren vertegenwoordigd, vervangen door overleg en discussie tussen deskundigen die zonder last of ruggenspraak lid waren. De laatste jaren besteedt de RDA steeds meer energie aan het naar buiten brengen van adviezen en het horen van vele betrokken groepen en partijen, zoals kinderen en jongeren in speciale aan de Raad verbonden gremia.

De Staat van het Dier

Voor het congres ‘De Staat van het Dier’ op 14 februari 2019 in Santpoort had de RDA tevoren ruim aan werving gedaan. Via de eigen website, een persbericht en sociale media was duidelijk gemaakt dat deelneming open stond voor iedereen. Het was de bedoeling om op de bijeenkomst een brede discussie te laten plaatsvinden, met participatie van een evenzo breed samengestelde groep deelnemers. Te oordelen aan de samenstelling van het publiek ter plaatse is dat ook goed gelukt. Er waren dierenartsen, onderzoekers, mensen uit het bedrijfsleven waaronder uiteraard de veehouderij, vertegenwoordigers van dierenwelzijnsorganisaties en opvallend veel jongeren. Dat laatste was mede te danken aan de inzet van het enkele maanden eerder opgerichte RDA-juniornetwerk, dat ook zijn aandeel leverde aan de opzet van het congres met break-out

Foto: Paul Voorham

Levendige discussies in de break-out sessies

sessies waarin vragen rond dierenwelzijn en de rol van de mens van alle kanten werden bekeken.

- Dierenwelzijn vooruitgegaan

Aan het begin van het congres werden de resultaten gepresenteerd van een publieksonderzoek naar meningen over dierenwelzijn, in opdracht van de jubilerende Raad voor Dierenaangelegenheden. Die toonden in de eerste plaats dat veel mensen in het land vooruitgang hadden waargenomen van het welzijn van de dieren in de laatste 25 jaar. Niet minder duidelijk lieten ze zien dat er nog veel zorgen zijn, soms over onderwerpen die aan het eind van de vorige eeuw nog weinig tongen losmaakten: megastallen, genetische aanpassing van dieren, de positie van dieren in de natuur. Toch waren de antwoorden op de meeste vragen volgens de presentatoren ‘normaal verdeeld’, wat betekent dat de middengroep groter is dan de groepen aan de twee uitersten van een rijtje antwoorden.

- Verrassende en uitgesproken visies

Minister Carola Schouten van Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid, die de Raad in Santpoort persoonlijk met zijn jubileum kwam feliciteren, ging ook in op de maatschap-

pelijke discussie. Die is de laatste jaren intenser geworden, zei ze. ‘Mijn ervaring is dat de flanken wel wat feller zijn geworden, ze staan er wel wat sterker in. Toch wil ik die flanken erbij houden want dat geeft meerwaarde aan de discussie,’ werd door veel Twitteraars uit haar mond opgetekend. Daarmee schetste ze tegelijk de sfeer op het congres. Duidelijke meningen werden niet onder stoelen of banken gestoken maar tegelijk overheerste de belangstelling om naar zeer verrassende en uitgesproken visies te luisteren, zoals over de taalvaardigheid van prairiehonden en kippen.

- ‘Blijf kennis en emotie inbrengen’

Hetzelfde patroon vertoonden de break-out sessies, kleinere bijeenkomsten over specifieke onderwerpen als het doden van dieren, de koe en de grutto, het vermenschelijken van dieren en de gaten in de regelgeving rond dieren. Geen onderwerp werd geschuwd, geen wanklank werd opgetekend. De RDA toonde zich daarmee een verbindende speler op het toneel van de verhitte maatschappelijke discussies, en een speler die daardoor een belangrijke functie heeft. Minister Schouten constateerde dat laatste ook: ‘Jullie hebben de kennis en de emotie. Blijf die inbrengen in het maatschappelijk debat. Daarmee ben ik ook geholpen!’.

Pas opgericht juniornetwerk loopt zich warm

‘Wij bieden de Raad meer mogelijkheden om connectie te maken met de maatschappij’

Op de jubileumbijeenkomst van 14 november in Driebergen viel het startschot. Zelf net 25 jaar oud, kon de Raad voor Dierenaangelegenheden voor het eerst beschikken over een Juniornetwerk. Een kleine groep betrokken jonge mensen had de handschoen opgenomen die hen door de secretaris en voorzitter was toegeworpen: ze zouden zich de komende tijd met een frisse blik en een andere benadering op het aandachtsgebied van de Raad gaan begeven.

Schakenraad en Staman hadden de enthousiaste netwerkers niet lang daarvoor op gesprek gevraagd om de mogelijkheden en hun bereidheid te verkennen. Het idee had de twee mannen aangesproken toen ze er kennis mee maakten op bezoek bij enkele andere Nederlandse adviesraden, die er al wat verder mee waren. En in deze gesprekken met de aanstormende junioren bleek het ook op hen aanstekelijk te werken. Zij wilden er stuk voor stuk hun schouders wel onder zetten. Staman kon de junioren dan ook van harte verwelkomen op de bijeenkomst in Driebergen. Hij nodigde hen uit om de gezeten deskundigen van de Raad op de vingers te kijken. ‘Voor mij is het een feest,’ aldus de raadsvoorzitter, ‘als jullie ons verrassen met het type vragen dat je liever niet hoort, en als die ook met een zekere hardnekkigheid worden herhaald.’

- ‘Dan sturen we een mailtje’

Het was een vliegende start, want het juniornetwerk had nog geen beginselverklaring, plan van aanpak of jaarplan. Logisch, zo kort na de lancering en bovendien: de netwerkers lijken helemaal niet van plan om bij hun activiteiten gebaande paden

te volgen. Daar zijn ze nu juist een juniornetwerk voor. ‘We proberen weg te blijven van starre procedures,’ zegt bijvoorbeeld Suzanne Ruesink. ‘We maken gebruik van de middelen die we ter beschikking hebben zoals de sociale media en Whatsapp. Als het nodig is kunnen we voor een bepaald onderwerp een Whatsapp-groep maken of we maken er een filmpje over en dat staat dan binnen een paar uur op Youtube.’ Het netwerk kan ook reageren op bepaalde standpunten of zienswijzen van de raad. Maar dat hoeft dan niet via een nota of rapport: ‘Dan sturen we een mailtje’.

- Breder groepen betrekken

Netwerklid Reina Sikkema benadrukt dat de werkwijze nog moet uitkristalliseren. Maar de communicatiekanalen zullen zeker anders zijn: ‘We kunnen events organiseren, online dingen doen zoals vlogs, en workshops houden. Er zijn veel mogelijkheden om mensen te bereiken.’ Breder groepen mensen betrekken, dat is belangrijk voor de leden van het netwerk. Sikkema: ‘Ik denk dat wij de Raad een kans bieden om meer connectie te maken met de maatschappij. Als je jong bent heb

Op zoek naar nieuwe leden

Bij zijn oprichting bestond het juniornetwerk uit zes leden. Er is echter veel te doen. Daarom wil het netwerk graag nieuwe leden verwelkomen. Ten tijde van het maken van dit jaarverslag was een campagne in voorbereiding om die leden te vinden.

Contact: lisanne.stadig@dierenbescherming.nl

je wellicht minder last van vaststaande opvattingen en meer voeling met nieuwe ontwikkelingen in de samenleving.’

Maite van Gerwen, kijkt er ook zo naar: ‘Nu bepalen vooral professionals de richting, mensen met een bepaalde statuur die aan hun ervaring en deskundigheid is verbonden, en dat is natuurlijk ook goed. Maar wij vinden het belangrijk om ook het brede publiek erbij te betrekken.’ Van Gerwen: ‘Wij gaan met een frisse blik en wat meer durf naar de vraagstukken rond dierenwelzijn kijken.’ En Sikkema: ‘We willen selecteren op andere dingen zodat we een bredere weerspiegeling krijgen van de maatschappij. Misschien dat we journalisten erbij kunnen krijgen, of sociale wetenschappers.’

- Een andere manier van kijken

Kennis en informatievragen verspreiden, en ook ideeën en visies ophalen, is het doel. Van Gerwen: ‘Wij willen niet alleen

een bredere publiek, maar ook meer diversiteit bereiken, ook culturele diversiteit.' Zo denkt Ruesink er ook over. Als veehouder is ze zich ervan bewust dat ze in haar werk op een andere manier naar dieren kijkt dan mensen die verder van de boerderij afstaan. Maar ze is nieuwsgierig naar hun kijk op dierenwelzijn. 'Die Randstedelijke blik, zal ik het maar noemen, opent mijn ogen soms ook weer. Je wordt er wijzer van. Daar kunnen we als agrariërs veel van leren. Juist door de verschillende achtergrond van de deelnemers kan je, met respect voor elkaar, vooruit komen. Onze rol met het juniornetwerk is om continu die uitersten eruit te halen die de discussie in de maatschappij soms zo moeilijk maken. Pak de punten waar je wèl dichterbij elkaar komt en dan komen we wel tot iets waar we samen wat mee kunnen!'

- 'Geen extra lid van de Raad worden'

De netwerkers gaan praten met alle leden van de Raad, is afgesproken. Ze kunnen desgevraagd vergaderingen van de Raad bijwonen, en er wordt telkens een van de leden van het netwerk betrokken bij het forum dat een zienswijze van de Raad moet voorbereiden. Die krijgt dan alle mails en stukken die met dat forum te maken hebben. 'Maar we willen er ook voor oppassen,' zegt Sikkema, 'dat we niet weer gaan doen wat de Raad al doet, of dat we een soort extra lid worden van de Raad.' Je zou misschien de toekomstige rol van het netwerk kunnen vergelijken met die van de jongerenorganisatie van een politieke partij, oppert zij. 'In principe onafhankelijk, soms met een andere mening, maar wel duidelijk ermee verbonden. Ik stel me voor dat er flink wat uitwisseling is tussen de Raad en het juniornetwerk, net zoals dat bij een politieke partij gaat.'

- Anders denken over dieren

Wat willen de netwerkleiden bereiken? Van Gerwen zoekt het in de inhoud. 'Voor mij staat centraal dat ik me in wil zetten voor dieren. We moeten dieren serieus nemen. Daarom is het belangrijk dat er zoiets als een RDA bestaat en daar wil ik

De zes 'founding' leden van het juniornetwerk. Van links naar rechts: Dorien Eppink (32), technisch account manager bij Vion Food Group; Maite van Gerwen (31), projectcoördinator bij het Centre for Sustainable Animal Stewardship; Suzanne Ruesink (33), melkvee- en varkenshouder in Aalten (Gld.); Lisanne Stadig (33), beleidsmedewerker veehouderij bij de Dierenbescherming; Reina Sikkema (34), virologe en onderzoekster bij het Erasmus Medisch Centrum en Froukje Kooter (26) communicatieadviseur bij communicatiebureau Imagro.

langs deze weg mijn bijdrage aan leveren'. Ruesink wil meehelpen om de Raad bekender te maken. 'Ik had tot voor kort nog nooit van de RDA gehoord terwijl ik veel bezig ben met communicatie en dierenwelzijn. Dat geldt volgens mij voor veel meer mensen en daar wil ik verandering in helpen brengen. De Raad moet beter en breder communiceren.' En Sikkema: 'Als we over een tijdje kunnen zeggen dat we men-

sen hebben geprikkeld om op een andere manier te denken over onze omgang met dieren, ben ik tevreden. Het zou ook kunnen zijn dat we meer gaan doen aan informatie voor het publiek: hoe wordt vlees geproduceerd, wat is precies biologisch, wat zijn klimaatgevolgen van het houden van dieren? Dat is wel een beetje groot, maar zoiets zou mooi zijn.'

Foto: René Verleg

Forumvoorzitter Martin Scholten

Welzijn van vissen

Zienswijze op eigen initiatief

Vraag: Er is maatschappelijk minder aandacht voor het welzijn van vissen dan voor andere gewervelde dieren. De Raad heeft zich de vraag gesteld of dat gerechtvaardigd is: is het welzijn van vissen een issue of een non-issue? En zijn er ontwikkelingen die rechtvaardigen om dat welzijn hoger op de maatschappelijke agenda te zetten?

Aanleiding: ‘Het welzijn van vissen is de laatste decennia langzaam meer in de schijnwerpers komen te staan, vooral in het wetenschappelijk onderzoek maar ook in de pers en de samenleving als geheel. Zonder dat er een brandende reden was, of maatschappelijke onrust, vond de Raad dat aanleiding genoeg om er bij stil te staan, zegt voorzitter Martin Scholten van het forum dat deze zienswijze voorbereidde. ‘We realiseerden ons: hé, dat is een groep gewervelde dieren die vaak over het hoofd wordt gezien als het om welzijn gaat. Hoe terecht is dat?’

Overwegingen: Het forum heeft zich eerst breed georiënteerd op de kennis en de maatschappelijke inzichten over viswelzijn, aldus Scholten. ‘In de wetenschap is er geen eenstemmigheid over het gevoel van vissen. Er is al lang een discussie gaande over de vraag of vissen zulke dingen als pijn, ongerief of stress kunnen ervaren. Een stroming in het onderzoek is overtuigd van niet, maar in de samenleving en een ander deel van de wetenschap heerst tegenwoordig de opvatting dat vissen op dezelfde manier pijn kunnen ervaren als hogere dieren. En daar is ook meer over bekend omdat er betere technieken zijn om bijvoorbeeld reacties van vissen op prikkels te meten.’ Uiteindelijk heeft het forum in beeld gebracht wat be-

kend is over gevoel bij vissen, zegt Scholten, en daarnaast de verschillende manieren op een rij gezet waarop mensen het lot van vissen in handen hebben. ‘Je hebt beroepvisserij, sportvisserij, proefdieren, aquariumvissen, aquacultuur en meer. In de zienswijze hebben we acht verschillende categorieën onderscheiden. In al die categorieën is sprake van handelingen waarop onze vraag naar het welzijn betrekking heeft, zoals vangen, houden of doden van de dieren.’

Een complicerende factor is dat er heel veel verschillende soorten vis zijn. ‘Onder het begrip vis valt een brede uitwaaiing van de evolutie. Je hebt intelligente vis en domme vis. Over welke heb je het? Over een relatief slimme haai of rog, of over een simpel zandspierinkje? Dat maakt verschil.’ Het is belangrijk om die verschillen onder ogen te zien, maar het forum wil niet zo ver gaan dat er uiteenlopende conclusies worden getrokken voor de diverse categorieën. Wel als het om de praktijk gaat, en die is heel belangrijk voor het vervolg op deze zienswijze. Maar niet als het gaat om de principiële vraag of mensen zich het welzijn van vissen aan moeten trekken, volgens Scholten: ‘Er is langzamerhand brede overeenstemming over het feit dat vissen wezens zijn met gevoel, en dat brengt voor de samenleving een zorgplicht mee.’

Advies: De Raad voor Dierenaangelegenheden ziet met name in het voortschrijdend wetenschappelijk inzicht aanleiding om meer aandacht dan tot nu toe te besteden aan het welzijn van vissen. Behalve wenselijk is dat ook mogelijk, aldus Scholten. ‘Het beleid zou met maatwerk voor de verschillende categorieën goede praktijken kunnen bevorderen – ook

zonder dat daarvoor veel nieuwe regels nodig zijn, want daar zien we geen noodzaak voor. In de wetenschap heeft onderzoek naar het welzijn van vissen toch nog een wat stiefkindelijke positie. Daar kan ook meer worden gedaan. En ook voor het particuliere bedrijfsleven zijn er mogelijkheden om te vernieuwen ten gunste van het welzijn van de vis. Viswelzijn leent zich ervoor om een USP te worden, een *unique selling proposition* net zoals dat in het Beter Leven-systeem van de Dierenbescherming gebeurt. En tegen de maatschappij als geheel zeggen wij ook: wees je ervan bewust dat vissen gevoel hebben. Besteed daar maar eens wat meer aandacht aan.’

In het algemeen verdienen vissen het, aldus forumvoorzitter Scholten, om te worden ‘meegenomen’ in het denken en handelen over welzijn. In beleid, onderzoek, praktijk en maatschappij.

Weerklank: De zienswijze is rond de presentatie besproken met alle betrokken partijen. Daarbij bleek overeenstemming te bestaan over de aandacht die het welzijn van vissen verdient. De wijze waarop die aandacht precies vorm moet krijgen is nog een punt van discussie. De zienswijze is besproken in het Algemeen Overleg van de Vaste commissie voor LNV en de minister van LNV op 27 maart 2018.

De presentatie van de zienswijze leidde tot een reeks publicaties in landelijke en regionale dagbladen zoals het Reformatorisch Dagblad, de Gooi- en Eemlander, het Noord-Hollands Dagblad, het Haarlems Dagblad. Ook bladen en websites in het visserijvak besteedden er aandacht aan, zoals Visserijnieuws, Sportvisserij Nederland en de Vissenbescherming. Laatstgenoemde organisatie nam het initiatief om partijen bij elkaar te brengen om concrete stappen te bespreken.

Op 24 januari diende PvdD-Tweede Kamerlid Wassenberg een motie in waarin hij vraagt om alsnog ‘het welzijn van vissen integraal in het beleid van de overheid te verankeren,’ zoals volgens hem de Raad had geadviseerd.

Foto: iStock

VISSERIJNIEUWS | SPECIALS | DOWNLOADS | CONTACT

Zienswijze Raad voor Dierenangelegenheden

Meer aandacht voor welzijn van vissen
06-03-2018

DEN HAAG – Meer aandacht voor het welzijn van vissen is gewenst. Dat is de conclusie van de Raad voor Dierenangelegenheden. Deze week wordt een nieuwe zienswijze ‘Welzijn van Vissen’ gepresenteerd.

De Raad voor Dierenangelegenheden heeft zich gebogen over de vragen of en vanuit de maatschappelijke moraal en vanuit de wetenschappelijke literatuur aanleiding is om meer aandacht te vragen voor het welzijn van vissen en vervolgens ook of het overheidbeleid met betrekking tot welzijn van vissen aangepast moet worden. De conclusie is dat het welzijn van vissen aandacht heeft bij betrokkenen, maar dat hiervoor meer aandacht gewenst is. Vervolgens wordt ingegaan op een aantal concrete aanpakpunten om het welzijn van vissen te verbeteren.

Geen noodklik, wel zorgplicht

De zienswijze is voorbereid door een zogenaamd forum uit de Raad,

RESOURCE
voor iedereen met belangstelling voor Wetenschap & Natuur

WETENSCHAP - 14 MARCH 2018

'Ook keurmerk Beter Leven voor vis'
van Marelle Stone

Het welzijn van vissen verdient meer aandacht. Te beginnen met een plekje voor vissen in het Beter Leven-keurmerk van de Dierenbescherming.

Rekening houden met vissen
vandaag 7 maart 2018 09:02 uur

Het welzijn van vissen verdient meer aandacht dan het tot nu toe krijgt. Dat stelt de Raad voor Dierenangelegenheden (RDG) in een nieuwe zienswijze. Volgens de raad moeten we veel sneller rekening houden met het welzijn en de vrijheid van vissen, dan tot nu toe gebeurt.

vissenbescherming

Raad voor Dierenangelegenheden publiceert baanbrekend rapport 'Welzijn van vissen'

De Raad voor Dierenangelegenheden (RDG) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit adviseert op het gebied van landbouw, natuur en voedselkwaliteit. De RDG bestaat uit ongeveer vijftig leden, met een afwisselende achtergrond in landbouw, natuur en voedselkwaliteit en in andere wet- of afgevoerde veldwetenschappen.

De RDG heeft vorig jaar afwijzig van parlement gesteld het organisatievoorstel, waaraan ook de Dierenbescherming, met de Dierenbescherming samen te werken op de vissen, een vissenbescherming. In de toekomst wordt er meer aandacht aan het welzijn van vissen besteedt. Dit wordt vooral vooral door de in de toekomst wordt er meer aandacht aan het welzijn van vissen besteedt. Dit wordt vooral vooral door de in de toekomst wordt er meer aandacht aan het welzijn van vissen besteedt.

Meer informatie over de RDG en het rapport 'Welzijn van vissen' is te vinden op de website van de RDG.

* Behalve de voorzitter bestond het forum uit de leden mr. A.G. Dijkhuis, J. Th. de Jongh, ir. M. de Jong-Timmerman en dr. F.L.B. Meijboom. Het forum werd ondersteund door adjunct secretaris dr.ir. M.A. van der Gaag en secretaris ir. M.H.W. Schakenraad van het bureau van de Raad.

Foto: René Verleg

Forumvoorzitter Arnold van Huis

De ontpopping van de insectensector

Zienswijze op eigen initiatief

Vraag: Wat zijn de belangrijkste vragen die worden opgeworpen door de snelle groei en de te verwachten schaalvergroting in de productie van insecten? Hoe kunnen die worden beantwoord en wie kunnen daarbij een rol spelen?

Aanleiding: ‘Insecten staan als voer en voedsel steeds prominenter op de maatschappelijke agenda,’ zegt prof. Arnold van Huis, lid van de Raad voor Dierenaangelegenheden en emeritus hoogleraar Tropische Entomologie aan Wageningen University & Research. Er is veel belangstelling voor de productie. Allerlei partijen storten zich erop, aldus de voorzitter van het forum dat zich over dit onderwerp boog. ‘Wereldwijd zijn er nu 220 producenten. In ons land zijn al twee grote bedrijven bezig met grootschalige projecten om commercieel te gaan produceren.’ Ook in de wetenschap is het een hot item. ‘In 2017 werden evenveel artikelen over het onderwerp gepubliceerd als in de tienjarige periode 2006-2015.’ Het is een veelbelovende, maar ook een heel nieuwe sector waarover nog veel onbekend is. De op handen zijnde groei maakt het nodig om een aantal vragen over de betrokken belangen van mens, dier en milieu te beantwoorden.

Overwegingen: Op welzijnsgebied ligt er een uitdaging, aldus Van Huis. ‘Insecten zijn in de westerse wereld lang beschouwd als minderwaardige dieren. *A good bug is a dead bug* (een goede tor is een dode tor), was het motto. Aan het welzijn is nooit aandacht besteed. Er bestaan zo’n vijf en een half miljoen insecten, waarvan er nog maar een miljoen zijn beschreven. Daartussen zijn er natuurlijk grote verschillen.

Op z’n minst van sommige ongewervelden wordt nu duidelijk dat ze gevoel hebben, of tenminste kunnen hebben, dus we kunnen er niet zomaar vanuit gaan dat welzijn geen onderwerp is. Van kakkerlakken weten we inmiddels dat ze over een miljoen neuronen beschikken, die samen met de ingewikkelde neurobiologische organisatie een voorwaarde vormen voor de aanwezigheid van gevoel. Het wetenschappelijk tijdschrift *Science* publiceerde een onderzoek waaruit bleek dat hommels een bepaalde emotionele capaciteit hebben; een ander artikel maakt aannemelijk dat insecten in staat zijn tot subjectieve ervaringen. Dan moeten we er dus rekening mee houden dat we sommige insecten als zogenaamde *sentient beings* (voelende wezens) moeten beschouwen.’

Een andere belangrijke overweging als de productie serieuze vormen gaat aannemen is voedselveiligheid. Van Huis noemt de mogelijkheid van besmetting met pathogenen (ziekteverwerkers) of zware metalen, die zich kan voordoen als insecten gekweekt zouden worden op rest- en afvalstromen – op zichzelf een aantrekkelijke mogelijkheid uit oogpunt van duurzaamheid. ‘De overheid heeft nauwelijks antwoorden op de vragen die dat oproept,’ zegt hij. ‘Op dit moment is het bijvoorbeeld wel toegestaan om levende insecten aan kippen te voeren, zoals met de Black Soldier Fly gebeurt bij de kippen die het recent gelanceerde oerei van Albert Heijn leggen, maar niet om dat met dode insecten te doen. Met name door het lobbywerk van een platform van Europese insectenbedrijven mogen insecten sinds juli verleden jaar in de visteelt worden gebruikt.’ Zo is er nog veel in beweging en veel niet geregeld als het om voorschriften van de overheid gaat.

Aanbevelingen: De zienswijze bevat een reeks aanbevelingen aan de hand van de zestien maatschappelijke waarden die eerder werden geformuleerd in de zienswijze *One Health, een afwegingskader beleidsbeslissingen* van de RDA. Een belangrijke aanbeveling is om de intrinsieke waarde van insecten te respecteren en gehouden insecten te behandelen als voelende wezens. Een andere belangrijke in het rijtje is volgens Van Huis dat er een centrale instelling in het leven moet worden geroepen waar alle stakeholders bij zijn betrokken, om de gaten in de regelgeving te vullen, de knelpunten te benoemen en te bepalen wat precies de verantwoordelijkheid van de sector en de rol van de overheid zou moeten zijn. Ook adviseert de Raad om een systeem van monitoring in te voeren: volgen wat er gebeurt met voedsel- en insectenstromen om tijdig te kunnen handelen als zich ontwikkelingen voordoen die uit oogpunt van volksgezondheid niet gewenst zijn. ‘Stel dat op een gegeven moment antibiotica worden toegepast. Dat wil je weten wat er met de reststromen gebeurt. Waar gaan die heen, waarvoor worden ze gebruikt? Daar moet je oog op kunnen houden.’

Weerklank: De zienswijze is gepresenteerd in het Haagse perscentrum Nieuwspoor, waar iedereen die direct of indirect te maken heeft met insecten zijn of haar visie kon geven op de ontwikkeling van deze nieuwe sector. Daarna is op verschillende manieren aandacht gegeven aan de zienswijze, onder meer in Europees verband. Er is wereldwijd interesse in het rapport. Minister Schouten reageerde in een brief aan de Tweede Kamer op 18 augustus. De Kamer heeft een afzonderlijk overleg gevoerd over de zienswijze. De politiek is nog verdeeld.

In de pers was er ruime aandacht voor die zienswijze. Zo besteedden de dagbladen Trouw, de Telegraaf en het Nederlands Dagblad er berichten aan; ook NPO1 Radio en NOS Nieuwsuur paktten het onderwerp op en de landbouwbladen Boerderij en Nieuwe Oogst stonden er in verschillende afleveringen bij stil.

Foto: Shutterstock

* Behalve de voorzitter bestond het forum voor deze zienswijze uit de leden W.T.A.A.G.M. van den Bergh, A.L. ten Have-Mellema, ir. M. de Jong-Timmerman, prof. dr. ir. B. Kemp en prof. dr. Y.H. Schukken. Het forum is bijgestaan door de adjunct-secretarissen drs. M.J.R.C. Debille en dr. B.B. Houx, en door secretaris ir. M.H.W. Schakenraad van de RDA.

Forumvoorzitter Marion Koopmans

Ruimings- en vaccinatiebeleid: een introductie

Verkorte zienswijze op eigen initiatief

Vraag: Is het beleid voor ruiming van bedrijven bij dierziekte-uitbraken voldoende bij de tijd gebleven, in aanmerking genomen dat er meer besmettingen bij pluimvee voorkomen en dat de maatschappelijke acceptatie onder druk lijkt te staan?

Aanleiding: ‘Als het maar heel af en toe voorkomt is het bestaande ruimingsbeleid goed uit te leggen,’ zegt prof. Marion Koopmans. Zij is hoofd van de afdeling Virologie van het Erasmus MC in Rotterdam en ze was voorzitter van het forum dat deze vraag onderzocht. ‘Maar door veranderingen in het vogelgriepvirus komt de voor pluimvee gevaarlijke variant van de vogelgriep nu ook bij wilde vogels voor. Daardoor wordt de kans op besmettingen groter.’ De ‘Fipronilaffaire’ vroeg vanuit andere invalshoek aandacht voor ruimingen. ‘Daarbij ging het niet om besmettingsgevaar,’ legt Koopmans uit, maar om het feit dat de dieren en hun eieren niet meer voor menselijke consumptie konden worden gebruikt. Toen stonden er dierenartsen en andere maatschappelijke groeperingen op die de vraag stelden of we dat nog wel moeten willen.’

Overwegingen: Eventuele veranderingen in het beleid zijn niet eenvoudig. De vraag is wat er moet gebeuren als de huidige situatie voortduurt, waarbij de voor pluimvee gevaarlijke variant van vogelgriep in wilde vogels voorkomt en

pluimvee vaker zal moeten worden opgehokt. Hoe is dat bijvoorbeeld te verenigen met de wens om vrije uitloop te hebben? Moet je dan naar andere stallenbouw toe?’

Het forum heeft gekeken naar de bestaande regels; zowel regels in de EU – die moeilijk te veranderen zijn – als in Nederland. Ook eerder uitgebrachte adviezen van de Raad zijn in de overwegingen betrokken, en wat ermee is gebeurd. Daarnaast zijn relevante nieuwe ontwikkelingen in kaart gebracht. ‘Er is gepraat met allerlei partijen, om te zien of de huidige regels nog eenduidig zijn en ook om een beeld te krijgen van de maatschappelijke ideeën. Daarbij stelden we de vraag: is er eigenlijk een probleem, en hoe serieus zijn die protesten die af en toe opkomen? Wat zou er gebeuren als er nu eens een groot protest zou komen bij een nieuwe uitbraak met ruimingen? Koopmans: ‘Ruimingen zijn bedoeld om een veenbrandachtige ontwikkeling in de kiem te smoren, maar het kan wellicht ook anders. Er zijn namelijk intussen ook gevallen bekend van besmetting met hoogpathogene varianten waarbij geen verspreiding plaatsvond. En ruimen gebeurt tegenwoordig veel sneller en efficiënter dan vroeger, waardoor het misschien op minder grote schaal nodig is.’

Advies: Kijk in de eerste plaats nog eens goed naar de mogelijkheden om uitbraken te voorkomen. Worden die optimaal benut? Kijk vervolgens nog eens of het Nederlandse beleid,

ingegeven door de grote bedrijfsdichtheid in ons land, om omringende bedrijven te ruimen wel echt nodig is. Misschien is de huidige goed georganiseerde aanpak van de ruiming van het besmette bedrijf wel voldoende in combinatie met het vaccineren op omringende bedrijven. En een derde advies: wees transparant en besteed aandacht aan het maatschappelijk debat. Leg de aanpak van besmettingen en de overwegingen die daarbij een rol spelen duidelijk uit, en realiseer je dat de publieke opinie aan het veranderen is.’

Weerklank: De zienswijze is betrokken bij de *roadmap* die de minister van LNV met bedrijfsleven en dierenbeschermingsorganisaties heeft opgesteld om insleep en verspreiding van dierziekten in en rond de veehouderij te voorkomen. In de komende jaren werken de partijen aan een nadere invulling. Tijdens de presentatie is stilgestaan bij de vraag of er voldoende maatschappelijk draagvlak is voor de ruiming, ondanks alle energie die er in het verleden in gestoken is om dat te verkrijgen. Wat vraagt het krijgen en behouden van dat draagvlak precies van overheid en bedrijfsleven? Hoewel de crisisorganisatie technisch staat als een huis, kan bij nieuwe uitbraken (en grootschalige ruiming) wellicht toch onverwachte vinnige tegenstand tegen het beleid optreden; zie de situatie rondom de grazers in de Oostvaardersplassen en de zeehondenproblematiek.

Foto: ANP/Foto

* Behalve de voorzitter bestond het forum dat deze zienswijze voorbereidde uit de leden prof.dr. L.A. den Hartog, ir. M. de Jong-Timmerman, J. Kaandorp, prof.dr. Y.H. Schukken en H.W.A. Swinkels. Het forum werd ondersteund door adjunct-secretaris drs. R.S. Sikkema en ir. M.H.W. Schakenraad (secretaris RDA).

Foto: William Hoogteyling

Forumvoorzitter Franck Meijboom

Dierproeven voor de veehouderij

Gevraagde zienswijze

Vraag: Welke rol mag proefdieronderzoek spelen in de ontwikkeling van de veehouderij, en is er een rol voor proefdieronderzoek op de weg naar duurzaamheid in die sector?

Aanleiding: ‘Het initiatief voor deze zienswijze komt van de Centrale Commissie Dierproeven,’ zegt Franck Meijboom. Hij is universitair hoofddocent aan de faculteiten Diergeneeskunde en Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht, en hij was voorzitter van het forum dat de zienswijze voorbereidde. Het is de taak van die commissie, de CCD, om vergunningen te verlenen voor proefdieronderzoek, legt hij uit. ‘Sinds de start in 2014 heeft de CCD allerlei onderzoek gericht op de veehouderij onderzocht en goedgekeurd, waarvan ze zich toch afvroegen: draagt dat nu bij aan verduurzaming, en aan het dierenwelzijn dat daarbij hoort? Maar een oordeel daarover hoort niet bij de taken van de CCD; die kan alleen maar ja of nee zeggen tegen een voorstel. Dus heeft de commissie aan de toenmalige staatssecretaris van Landbouw gevraagd om duidelijkheid. En die heeft zich weer tot de RDA gewend.’

Overwegingen: Er spelen in wezen twee discussies, aldus Meijboom. ‘De eerste is: hoe gaan we in Nederland met dierproeven om, ook tegen de achtergrond van het streven naar een dierproefvrije innovatie. Daarin wil Nederland immers een topspeler zijn. De tweede vraag luidt: hoe maken we onze veehouderij duurzaam? Die twee komen hier samen. In de dierproevendiscussie wordt vaak geroepen dat we er helemaal mee moeten stoppen. Anderen zeggen weer dat dat niet mogelijk

of wenselijk is omdat er dan een rem op innovatie komt. Daar is het huidige motto ‘Nee, tenzij’ uit voortgekomen. Maar in de discussie over de verduurzaming van de veehouderij spelen ook andere overwegingen dan dierenwelzijn een rol, bijvoorbeeld de vraag of Nederland voor de wereldmarkt moet blijven produceren, het streven naar een kleinere CO₂-voetafdruk of de gezondheid van omwonenden. Bij proefdieronderzoek spelen dus grote maatschappelijke thema’s, en dat zie je in de afwegingen van de Centrale Commissie Dierproeven ook terug. Dus dan wordt het streven misschien niet om helemaal te stoppen, maar bijvoorbeeld om dierenwelzijn een meer centrale plek te geven.’

Advies: Aan de CCD is het advies om de onderzoekketen actief bij de afweging te betrekken, zonder overigens iets af te doen aan haar centrale rol bij het geven van vergunningen. Financiers, onderzoekinstellingen, uitvoerende instituten en bedrijfsleven kunnen hun aandeel leveren in het werken aan alternatieve veehouderijsystemen en alternatieven voor proefdieronderzoek.

Aan de minister is het advies om dierenwelzijn centraal te stellen en dat ook uit te dragen: gezondheid en welzijn van de doelsoort, dus de soort waarvoor een proef al of niet wordt gedaan, moeten op duurzame wijze voordeel hebben van een proef. ‘Voorkomen moet worden dat je er alleen symptomen mee bestrijdt,’ zegt Meijboom. ‘De CCD zou daarover ook vragen moeten stellen aan de ketenpartners: geef het een plek op het aanvraagformulier voor een dierproef, zodat die erover

na moeten denken. Dat maakt het voor de CCD ook beter mogelijk om een transparante afweging te maken. En er komt een breder draagvlak voor de gezamenlijke opdracht van de ketenpartners om naar duurzaamheid en beter dierenwelzijn op langere termijn te streven.'

En tenslotte moet een dierproef altijd beoordeeld worden op zijn bijdrage aan de 3V's (Vervangen, Verminderen en Verfijnen) die in ons land wettelijk zijn verankerd voor dierproeven. Maar als het om proeven voor een duurzame veehouderij gaat (in tegenstelling tot laboratoriumproeven voor de humane geneeskunde) moet die eis ook in het perspectief van de andere duurzaamheidsdoelen worden gezien. Meijboom: 'Dat is ook een discussie waar je de ketenpartners bij nodig hebt'.

Weerklank: De Centrale Commissie Dierproeven (CCD), die als enige in Nederland vergunningen afgeeft voor dierproeven, gaat de zienswijze verwerken in het beoordelingsproces van vergunningsaanvragen. De CCD vindt dat de zienswijze een goede ondersteuning biedt aan de gehele onderzoeksketen om proeven voor de veehouderij te laten passen bij de overgang naar een duurzame veehouderij. De zienswijze geeft heldere handvatten voor de beoordeling van aanvragen. De CCD voelt zich ook gesterkt door de reactie van Minister Schouten aan de Tweede Kamer op het rapport.

De zienswijze leidde tot vragen van het lid Wassenberg (PvdD) in de Tweede Kamer, die op 10 januari 2019 door minister Schouten werden beantwoord. Er was een goede dekking in de pers, met berichten in onder meer het vakblad Boerderij en de Telegraaf en op de websites van diverse organisaties zoals Dierenbescherming, KNMvD, de Centrale Commissie Dierproeven en het Nationaal Comité Advies Dierproevenbeleid.

Foto: Guy Ackermans

* Behalve de voorzitter bestond het forum voor deze zienswijze uit de leden W.T.A.A.G.M. van den Bergh, A.L. ten Have-Mellema, ir. M. de Jong-Timmerman, prof. dr. ir. B. Kemp en prof. dr. Y.H. Schukken. Het forum is bijgestaan door de adjunct-secretarissen drs. M.J.R.C. Debille en dr. B.B. Houx, en door secretaris ir. M.H.W. Schakenraad van de RDA.

Initiatieven en activiteiten

Zeehondenopvang

De Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC) Zeehondenopvang heeft in januari gevraagd om een toets van haar concept-advies op basis van de recent verschenen RDA-zienswijze 'Wegen van Welzijn van Dieren in de Natuur'. De Commissie wilde graag een technisch oordeel van de RDA over de mate waarin haar adviezen overeenkomen met het normatief afwegingskader uit deze zienswijze. Deze toets is uitgevoerd door het ondersteunend team van de RDA en vastgesteld door de Raad. De Commissie heeft de toets gebruikt om de interne samenhang van haar advies te vergroten en nam het RDA-advies integraal op in haar rapport. De insteek van de RDA vanuit het dier, te samen met de gestructureerde afweging op grond van het afwegingsmodel bleek van toegevoegde waarde voor het rapport van de WAC zeehonden.

Foto: iStock

Oostvaardersplassen

De grote grazers in de Oostvaardersplassen zijn al vele jaren onderwerp van discussie. De Raad heeft er eerder advies over uitgebracht in de jaren 1996, 1999, 2000 en 2005. Ook in het verslagjaar werd het advies van de RDA gevraagd, ditmaal door de provincie Flevoland. Die vroeg de Raad zijn zienswijze te geven op dierenwelzijn, diergezondheid en ethische aspecten van de herplaatsing van edelherten en konikpaarden in relatie tot afschot. Op 26 september heeft de Raad deze zienswijze toegelicht aan de commissie Duurzaamheid van de Provinciale Staten van Flevoland.

De zienswijze is opgesteld in opdracht van Gedeputeerde Staten van Flevoland. Hij werd in de vorm van een brief afgeleverd en op 26 september 2018 toegelicht voor de commissie Duurzaamheid van de provinciale staten van Flevoland. Dat deden RDA-voorzitter Jan Staman en de voorzitter van het betreffende forum Jacques van Alphen, in aanwezigheid van pers en betrokken burgers.

Herplaatsing van konikpaarden is volgens het advies uitvoerbaar als een aantal randvoorwaarden in acht wordt genomen. Herplaatsing van edelherten heeft niet op voorhand de voorkeur van de Raad boven afschot. De onvermijdelijke inbreuken op het welzijn van de edelherten, in combinatie met een reëel risico op uitval tijdens transport en het perspectief om bejaagd te worden op de nieuwe locatie, maken dat afschot van edelherten in de huidige situatie acceptabel kan zijn.

Provincie Flevoland heeft het advies van de RDA overgenomen. De Raad heeft het advies op de eigen website openbaar

gemaakt maar er geen doelgerichte richtbaarheid aan gegeven. In de sociale media, met name Twitter is de rol van de RDA zowel positief als negatief becommentarieerd. De kritiek betrof meer de conclusies dan de onderbouwing daarvan. Deze laatste werd weinig ter discussie gesteld, maar de RDA is wel de maat genomen op het gebied van onafhankelijkheid, waarbij de suggestie was dat het oordeel van de Raad werd beïnvloed door 'dubbele petten'. Het bleek niet bij iedereen direct duidelijk dat de RDA gevarieerd is samengesteld uit mensen vanuit praktijk en wetenschap en dat de leden op persoonlijke titel hun bijdrage leveren. De Raad heeft zich voorgenomen om in de toekomst duidelijker te communiceren over zijn beweegredenen om een vraag op te pakken en de achtergrond bij de totstandkoming van zijn adviezen.

Denkkader Dierenwelzijn

Begrippen als 'dierenwelzijn', 'intrinsieke waarde' en 'natuurlijk gedrag' spelen een belangrijke rol in veel zienswijzen van de Raad en in de discussies rondom die zienswijzen. Niet iedereen bedoelt er echter altijd hetzelfde mee. Definities hebben vaak meerdere lagen. Zo is er vaak een wetenschappelijke betekenis, die kan veranderen door voortschrijdend inzicht als gevolg van onderzoek, maar ook een juridische betekenis die is opgenomen in de wet. Daarnaast zijn er betekenissen die gangbaar zijn in het alledaags spraakgebruik.

De Raad vindt het belangrijk om intern, maar ook met anderen zo helder mogelijk te communiceren over dit soort onderwerpen en de kans op misverstanden zo klein mogelijk te maken. Daarom nam hij het initiatief om het Denkkader Dierenwelzijn

op te stellen. Het is een leidraad voor het eenduidig gebruik van begrippen in zienswijzen, maar het kan ook nuttig zijn voor anderen - bij het gebruik van die begrippen, maar ook om precies te weten wat de Raad wel en niet bedoelt in een zienswijze. Het document werd eind 2018 afgerond. Het is beschikbaar via de website.

Welzijn van paarden op paardenmarkten

In 2017 bracht de RDA op verzoek van de toenmalige staatssecretaris van Economische Zaken de zienswijze 'Paardenmarkten in Nederland' uit. Als gevolg van hetzelfde, tweeledige, verzoek stelde de Raad in het verslagjaar een vervolg op waarin verslag werd gedaan van gesprekken met enkele gemeenten die paardenmarkten organiseren. Die zouden gaan over de manier waarop de gemeenten waarborgen voor het welzijn van de paarden zouden gaan integreren in hun vergunningverlening. Dit vervolgadvis, mede op basis van een stakeholdersbijeenkomst in het voorjaar van 2018, werd in mei gepresenteerd in de vorm van een brief aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit Carola Schouten. Er is al het nodige verbeterd maar er is ook nog veel te doen, luidde de conclusie. Aanbevelingen waren: geef ruim bekendheid aan de adviezen in de eerdere zienswijze, schep duidelijkheid over de juridische mogelijkheden van gemeenten om eisen te stellen op het gebied van dierenwelzijn, stimuleer lokaal deskundig toezicht en handhaving. Ook beval de Raad aan om te zorgen voor een goede registratie van paarden en aanbieders van de dieren op paardenmarkten.

Foto: RDA

Dagvoorzitter Jan Staman (RDA) en inleider Louise Fresco (WUR) op de Vaarkamplering

Vaarkamplering 2018

De Vaarkamplering is een regelmatig terugkerende gebeurtenis die de RDA organiseert samen met de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht. Het gaat altijd over welzijn en gezondheid van dieren. De Vaarkamplering 2018, met als thema 'Dieren als voedsel: who cares?', kende drie sprekers: WUR-voorzitter prof. Louise Fresco, veterinaire hoogleraar en voormalig raadslid Arjan Stegeman en televisiepersoonlijkheid Yvon Jaspers. Zij boden gezamenlijk een meerdimensionaal beeld van het onderwerp: van eiwittransitie via transparantie in de keten tot het gesprek met de boer.

Fresco bezag de rol van dieren als eiwitleveranciers vanuit zowel een mondiaal als een breed historisch perspectief. Stegeman keek in het bijzonder naar de ontwikkelingen binnen het biotoop van de dierenarts, op deze middag met name de veehouderij in ons eigen land. En Jaspers, bekend van haar programma Boer Zoekt Vrouw, nam het microniveau voor haar rekening door aandacht te vragen voor het leven, de drijfveren en afwegingen van de boer op zijn bedrijf. Aan de lezing werd al kort aandacht besteed in het jaarverslag 2017. Een journalistiek verslag van de bijeenkomst verscheen in april.

Nieuwe raadsleden in 2018

In 2018 traden twaalf nieuwe leden toe tot de Raad voor Dierenaangelegenheden. Op deze en de volgende pagina's stellen ze zich aan u voor.

Foto's: Paul Voorham

David van Gennep: 'Bringen, halen en agenderen'

'Bringen en halen,' zo vat drs. David van Gennep samen wat het lidmaatschap van de Raad voor Dierenaangelegenheden voor hem betekent. 'Je kan er je stem laten horen - voor mij is dat de stem van de dierenbeschermingswereld - en onderwerpen proberen te agenderen. En je kan er ook afstemming zoeken, met mensen die vanuit een andere invalshoek kijken.' Van Gennep is directeur-bestuurder van de stichting AAP, die werkt aan een betere toekomst voor exotische zoogdieren. Die diversiteit waardeert hij, maar ook de manier waarop er wordt gewerkt. 'Ik heb de RDA leren kennen als een gremium waar met rust en afstand naar kwesties rond dierenwelzijn wordt gekeken,' zegt hij. 'Dat vind ik belangrijk.'

Ook het feit dat zo'n raad 'dicht bij de macht' zit speelt mee in zijn motivatie om er lid van te zijn. 'Je geeft direct advies dat op het hoogste beleids- en bestuurlijke niveau terecht komt. Of het wordt opgepakt is dan weer een andere vraag natuurlijk, maar de Raad stemt zij adviezen daar wel op af.' In het verleden heeft Van Gennep ook wel eens als extern adviseur meegewerkt aan adviezen van de RDA die dan vervolgens terzijde werden geschoven, bijvoorbeeld op het gebied van de positieflijsten voor huisdieren, die nu al bijna dertig jaar in de maak zijn. 'We moeten er wel aan werken dat we dat niet te gemakkelijk laten gebeuren,' vindt hij.

Van Gennep voelt zich één met de wereld van de dierenbescherming. Hij kent die ook tot in de uithoeken. 'Ik ga om met gematigde en minder gematigde spelers; ik weet wat er speelt, en ik reken erop dat de Raad geïnteresseerd is in wat ik vanuit de breedte van die wereld kan inbrengen. Invasieve exoten en plaagdieren ('als ze zo heten mag opeens alles') zijn onderwerpen die hem meer dan gemiddeld interesseren. En de vraag 'hoe we omgaan met een steeds mondiger samenleving, die wordt beheerst door de sociale media.'

Frank Verstappen: 'Praktijk en regelgeving dicht bij elkaar brengen'

'Als dierenarts heb ik veel te maken met welzijnsvraagstukken. In de loop van de tijd is dierenwelzijn een belangrijker onderwerp geworden en zijn er ook meer regels op dat gebied gekomen. Ik was ook betrokken bij het opstellen van positieflijsten, lijsten van dieren die je mag houden in Nederland. Door die activiteiten maar ook door de bruikbare gepubliceerde zienswijzen kwam ik automatisch in aanraking met de Raad voor Dierenaangelegenheden. Daar heb ik een hoge dunk van, doordat ze goede rapporten schrijven, waar deskundige mensen aan meewerken. Dus toen ze mij vroegen of ik lid wilde worden hoefde ik niet lang na te denken.'

Dat zegt Frank Verstappen, die een dierenkliniek in Driebergen heeft waar zes dierenartsen werken. Daar worden alle soorten dieren behandeld, maar Verstappen zelf heeft zich toegelegd op vogels en bijzondere dieren. Die laatste zijn dan vaak dierentuindieren, waarvoor hij zo'n twee à drie dagen in de week op pad is.

Het combineren van praktijkkennis met regels en wetten op het gebied van welzijn, dat vindt Verstappen interessant aan het werk van de Raad. 'Als dierenarts zie je vaak de binnenkant van de dierhouderij, je komt op een andere manier binnen. Daardoor heb je een goede kijk op wat er schuurt, en wat eventueel praktisch of onpraktisch is. Als je kijkt naar de vraag of en onder welke voorwaarden je dieren mag doden, is in de dierentuinwereld aan de orde of je dat bijvoorbeeld mag doen om andere dieren te eten te kunnen geven. Dat zijn dilemma's die ik van nabij ken, net als zo'n vraagstuk over het verplaatsen van dieren uit de Oostvaardersplassen - of het bij een bepaalde diersoort verantwoord mogelijk is. Aan de beantwoording daarvan kan ik bijdragen met praktische en inhoudelijke kennis.'

Praktijk en regelgeving dicht bij elkaar brengen om dierenwelzijn te verbeteren, dat is dan ook iets wat Verstappen wel zou willen bereiken tijdens zijn lidmaatschap van de RDA.

Marjan Slob: **‘We weten vaak de antwoorden niet meer vanzelf’**

‘Op de grens tussen mens en dier is heel veel spannends aan de hand,’ vindt schrijver-essayiste drs. Marjan Slob. ‘Ik voel aan alles dat die grens diffuser wordt. Hij is niet meer zo keihard als dat in onze cultuur lang werd gezien. Ik vind het superinteressant om dat proces voor beleidsmakers te verkennen.’ Beleid heeft een centrale plek in de activiteiten van Slob, die zich richt op ‘het gebied waar kennis en beleid, visies en feiten samenkomen.’ Haar essays zijn vaak het resultaat van verkenningen die ze op dat gebied doet voor Haagse denktanks.

De mogelijkheid om zich in die vervagende grens te verdiepen is een reden waarom Slob het boeiend vindt om lid te zijn van de Raad.

Een andere is haar betrokkenheid bij dieren. ‘Als klein meisje hield ik al van dieren. Ik bekommer me erom, ik denk erover na. En als lid van de Raad kan ik daar nu iets nuttigs mee doen.’ Dat nuttige heeft dan in het geval van Slob vaak te maken met wat er in de maatschappij leeft en hoe de Raad daarop reageert. ‘Het hoort bij mijn werk om daar gevoel voor te hebben, en ik weet hoe Den Haag denkt. Ik help graag bij het analyseren hoe je een kwestie op de kaart zet.’ Als functie van de RDA ziet Slob dan niet om te zeggen ‘zo moet je het doen,’ maar om een probleem toegankelijk maken: ‘duidelijk maken welke kwesties er aan de orde zijn en welke waarden daaronder liggen.’

Daarbij is het een sterk punt van de Raad dat hij heel gevarieerd is samengesteld. ‘Er zitten veel expertises in en daardoor kan je een aantal discussies al op een redelijk niveau gevoerd hebben en vaststellen wat de échte vragen zijn.’ Gevraagd of er iets is wat Slob graag tot stand zou willen brengen, richt ze haar aandacht na enige aarzeling toch weer op dat grensgebied tussen mens en dier. ‘Daar zou ik best nog wat meer aandacht voor willen. Het is een vibrerende kwestie. We weten vaak de antwoorden niet meer vanzelf, zoals vroeger, als het gaat om belangen en gevoelens van dieren. Daar moet je goed over nadenken, zonder vooringenomenheid en zonder bij dit of dat kamp te willen horen.’

Jeannette van de Ven: **‘Een stel bijzondere mensen’**

Jeannette van de Ven heeft samen met haar man een melkgeitenbedrijf met 1700 geiten en nog wat jongvee in het Brabantse Oirschot. Daarbij is ze portefeuillehouder Gezonde Dieren bij belangenorganisatie LTO Nederland. Het gebied waarop de Raad voor Dierenaangelegenheden opereert is dus voor haar dubbel vertrouwd terrein. ‘Ik vind het belangrijk dat er in die Raad ook mensen zitten die vanuit de praktijk van de veehouderij over dierenwelzijn kunnen denken en daar hun inbreng hebben,’ zegt ze over haar lidmaatschap. Tegelijk is het ook goed dat er mensen met heel verschillende disciplines in de Raad zitten. ‘De Raad heeft een breed en divers blikveld, dat is me gebleken toen ik me er voorafgaand aan mijn lidmaatschap wat meer in verdiepte. Er wordt gekeken naar

ethische aspecten, naar integriteit, naar toekomstbeelden en dat zijn allemaal dingen die de dierhouderij ook raken. Ik wist dus al snel dat dit de moeite waard zou zijn.’

Daarbij telt ook mee dat de RDA niet tevreden is met ‘de voor de hand liggende thema’s en conclusies’. De adviezen worden goed gewogen, of het nu gaat om het afschieten van edelherten of de omgang met huisdieren. ‘De Raad komt niet onbezonnen op een oordeel uit, en dat is een mooie tegenhanger voor de discussie die je in de samenleving steeds meer ziet waar mensen eigenlijk al een oordeel hebben zonder dat ze zich echt in het probleem hebben verdiept.’

Voor zichzelf ziet Van de Ven het vooral als taak, om in de Raad praktische kennis over landbouwhuisdieren in te brengen: ‘Hoe het er nu aan toe gaat in de veehouderij, welke afwegingen boeren maken en welke andere factoren dan dierenwelzijn daar een rol bij spelen.’ Dat heeft ze ook voor zichzelf als doel gesteld. ‘Ik wil bij alle onderwerpen die er worden besproken het gezonde boerenverstand laten horen.’ En wordt er dan ook naar geluisterd? ‘Het is een stel bijzondere mensen die daar bij elkaar zitten. Ze respecteren elkaars mening. Je kunt er heel oprecht discussie voeren met wederzijds begrip voor elkaars standpunt, waarvan je achteraf kan zeggen: we zijn allebei wat wijzer geworden.’

Imke de Boer: **‘Welzijn en gezondheid van dieren integreren met duurzaamheid’**

‘Is er een rol voor de veehouderij in het voedselsysteem van de toekomst, en zo ja wat is die rol dan?’ Dat is de vraag die centraal staat in het onderzoek van prof. Imke de Boer aan Wageningen University. ‘Systeemdenken is voor het beantwoorden van die vraag onmisbaar,’ zegt ze. Niet voor niets heet haar leerstoel Dierlijke Productiesystemen. ‘Niet voederen van granen of andere producten die geschikt zijn voor menselijke consumptie, maar wel reststromen tot waarde brengen en gewassen die niet geschikt zijn voor mensen, zoals gras. Vanuit planeet-perspectief heeft de veehouderij die rol,’ zegt De Boer. ‘Maar je kan ook kijken naar de mogelijkheid dat je als samenleving helemaal geen dierlijke producten meer eet.’

‘Systeemdenken drijft mij,’ zegt De Boer. Dan gaat het dus om het denken waarbij niet alleen naar de veehouderij wordt gekeken maar naar de manier waarop die is ingebouwd in de omgeving, zowel economisch als wat betreft natuur, milieu en klimaat. ‘De aandacht voor die manier van kijken is de laatste jaren enorm gegroeid,’ stelt de hoogleraar, die zelf een studie Dierwetenschappen en een promotie in de Fokkerij en Genetica als achtergrond heeft.

In de Raad wil De Boer iets toevoegen aan dat wat de mensen te bieden hebben die er nu in zitten. Specifiek denkt ze daarbij aan de integratie van welzijn en gezondheid, het werkgebied van de RDA, met duurzaamheid: ‘Wat betekent dat voor het dier? Dat is het gebied waar ik in thuis ben, en waarom ik waarschijnlijk ook ben gevraagd om lid te worden van de Raad.’ De Boer gaat ook het forum leiden dat een zienswijze op de rol van het dier in de kringlooplandbouw voorbereidt. Ze kijkt ernaar vooruit. ‘Wat deskundigheid betreft zit er een heel divers gezelschap in de Raad, bijvoorbeeld ook verschillende ethici, en het is leuk om daarmee te discussiëren.’ Aan de andere kant is De Boer niet van plan om zich overal mee bezig te houden. ‘Ik denk wel dat het verstandig is om de onderwerpen te kiezen waar je iets over kunt zeggen.’

Bert van den Berg: **‘Op hoog niveau argumenten uitwisselen’**

‘In de Raad voor Dierenaangelegenheden gaat het over dierenwelzijn en -gezondheid. Dan is het niet zo gek dat daar ook mensen bij zitten met een achtergrond in dierenwelzijnsorganisaties. Daar ben ik er een van,’ zegt Bert van den Berg, programmamanager Veehouderij bij de Dierenbescherming. Zijn aandachtsgebied ligt in de veehouderij. ‘Daar mankeert wel het nodige aan, en mijn uitdaging is om daar wat aan te doen, ook in de Raad.’

Die Raad bestaat uit mensen die allemaal met dieren hebben, maar met heel verschillende deskundigheden en achtergronden en dat vindt Van den Berg een voordeel. ‘Je kunt op een hoog niveau argumenten uitwisselen en gezamenlijk komen tot een goed door-

dachte, gedragen visie. Zo veel mogelijk gebaseerd op wetenschappelijke inzichten en niet op persoonlijke voorkeuren of op de onderbuik.’

Bij de Dierenbescherming werkt Van den Berg veel samen met biologen en diergeneeskundigen, deskundigheden die je ook in de Raad aantreft. Zelf is hij bestuurskundige. ‘Ik verdiep me graag in de vraag wat actoren drijft: een veehouder bijvoorbeeld of een supermarkt. Je kan dan ook beter meedenken over hoe je dingen haalbaar kan maken. Meestal is er wel eenstemmigheid over welzijnsproblemen die er zijn al tref je in het begin vaak wat weerstand bij een veehouder bijvoorbeeld, maar de discussie gaat vaak over hoe je dan haalbare oplossingen kan vinden.’

Van den Berg vindt het goed dat de Raad zich niet alleen bezighoudt met bestaande welzijnskwesties – vaak al lang bestaand – maar ook met nieuwe ontwikkelingen en de welzijnsgevolgen daarvan. ‘Vorig jaar verscheen bijvoorbeeld een zienswijze over insectenkweek, voor veevoer of zelfs voor menselijke consumptie. Daar weten we nog wat minder van.’ Dat geldt ook voor de gevolgen van digitalisering voor dieren, waar dit jaar een zienswijze over verschijnt. ‘Digitalisering zou positief kunnen uitpakken voor het dierenwelzijn, maar daar komt in de huidige economische context vaak weinig van terecht. Dan is het goed dat de Raad zich daarover laat horen’.

Renée Chalmers Hoyneck van Papendrecht: 'Je moet een dier een dier laten!'

'Boeren, jagers, filosofen, dierenartsen, alle pluimages tref je in de Raad, alles wordt van alle kanten belicht en dat ook nog in een bijzonder prettige sfeer,' dat vindt Renée Chalmers Hoyneck van Papendrecht bijzonder aan de Raad voor Dierenaangelegenheden. Het maakt het ook leuk om er onderdeel van te zijn. 'Ik hoor steeds nieuwe dingen'. Vanuit haar eigen dierenartsenpraktijk in Den Helder kiest Hoyneck voor een brede, ook internationale oriëntatie op de veterinaire wereld. Naast eerstelijns activiteiten vindt ze social medicine belangrijk: de maatschappelijke inbedding van gezondheid, in dit geval van dieren. 'Ik heb een kleine praktijk met een goed ploegje, ik kan dus heel veel op pad zijn en dat bevalt goed want de combinatie van praktijkwerk en maatschappelijke activiteiten motiveert me.'

Hoyneck is onder meer lid van de executive board van de World Small Animal Veterinarian Association, een internationale organisatie van dierenartsen voor gezelschapsdieren. In de dierenartsenorganisatie KNMvD zit ze in het Internationaal Committee. Binnen de RDA is ze ook lid van het doorlopende forum over internationale problemen. 'Je ziet dat veel kwesties die je in Nederland tegenkomt ook internationaal spelen.' Een van die kwesties is trouwens dat je als dierenartsen maar weinig invloed hebt op de politiek wanneer het om maatschappelijke problemen gaat. De Raad is dan wel een plek waar je onderdeel van wil zijn: 'Dichterbij de politiek kan je bijna niet komen.'

Het is belangrijk dat de Raad actief naar buiten treedt met zijn werk, vindt Chalmers Hoyneck van Papendrecht. 'Ik ben wel een heel praktisch iemand. Als ik ergens aan deelneem dan wil ik ook graag dat er output komt. Dat heb ik meteen gezegd, maar dat is binnen de Raad ook een gemeenschappelijk gevoel, waar actief aan wordt gewerkt. De samenleving moet weten wat wij over een onderwerp denken maar wij moeten ook op de hoogte zijn van wat er onder de mensen leeft.' Voor Hoyneck zijn er, vanuit haar dierenartsenpraktijk gezien, twee onderwerpen die in de komende tijd extra aandacht verdienen: obesitas en het te ver doorfokken van bepaalde rassen. 'Dat doorfokken is echt niet meer OK. En obesitas is een welzijnskwestie. Dat heeft ook te maken met de toenemende vermenselijking van dieren. Je moet een dier natuurlijk wel een dier laten!'

Léon Ripmeester: 'Hoe ga je om met leemtes in de wetgeving?'

Het juridische aspect helpen verankeren in het werk van de RDA, dat ziet Léon Ripmeester als een van de dingen die hij te bieden heeft als lid van de Raad. Hij is dan ook jurist bij de Dierenbescherming. 'Wet- en regelgeving komt in allerlei kwesties terug. Wat mag, wat mag niet, waar zitten de leemtes in de wetgeving? Hoe kan je daarmee omgaan en wat voor kansen komen er misschien uit voort?'

In zijn werk legt Ripmeester zich onder meer toe op de juridische aspecten van lobby's voor dierenbelangen. Voordat hij in zijn huidige werk terecht kwam was hij ook betrokken bij provinciaal lobbywerk voor natuur en milieu.

Maar van de RDA vindt hij het juist bijzonder dat het daar niet om lobby's gaat: 'In de Raad is men niet bezig met het promoten van belangen, maar met het zoeken naar oplossingen in een open gedachtenwisseling. Het is een gezelschap van deskundigen met hun eigen achtergrond, maar die zitten daar niet per se namens die achtergrond om een belang te verdedigen. Het gaat erom om eruit te komen. In de forums waar ik een bijdrage aan mocht leveren stond dat ook altijd centraal: kunnen we een lijn vinden waar iedereen zich in kan herkennen? En meestal lukt dat. Minderheidsstandpunten komen maar weinig voor in de zienswijzen van de Raad.'

Ripmeester voelde zich vereerd toen hem werd gevraagd om lid te worden van de Raad. 'Ik heb in mijn werk de zienswijzen van de Raad vaak voorbij zien komen en ik had er altijd een positieve indruk van. Het is een gezaghebbend college met een goede reputatie; het is mooi om daar een bijdrage aan te kunnen leveren.' Tussen de Dierenbescherming en de Raad bestaan al lang goede banden en dat moet vooral zo blijven, vindt Ripmeester.

Geert de Snoo: **‘Met zo’n afwegingskader van de RDA kan je even uitzoomen’**

‘Zo’n afwegingskader dat de RDA vaak gebruikt, daar zie ik veel in. Dat kan heel nuttig zijn in verhitte maatschappelijke debatten zoals je die tegenwoordig veel hebt, bijvoorbeeld rond de Oostvaardersplassen.’ Dat vindt prof. dr. Geert de Snoo, hoogleraar Conservation Biology aan de Universiteit van Leiden. ‘Voor sommige kwesties kan je natuurlijk ook meteen zelf een advies formuleren. Maar als je met een afwegingskader werkt, kan je als het ware even objectiveren, uitzoomen: wat is nou het probleem, welke factoren spelen er allemaal een rol, wat zijn de basisbeginselen, wat was de gedachte? Het aanreiken van een denkraam aan het beleid is dan de eerste, nuttige stap.’

Binnen de raad hebben vrij levende dieren de bijzondere belangstelling van ecooloog De Snoo, die zichzelf vooral als onderzoeker ziet. En dat niet alleen om wetenschappelijke inzichten te verzamelen, maar ook om die onder de aandacht te brengen van het beleid. Onder meer met dat oogmerk schreef hij boeken over agrarisch natuurbeheer. Inzichten inbrengen in het publieke debat vindt de Snoo belangrijk in zijn werk, maar ook voor de Raad, die dat ook goed kan mede omdat hij is samengesteld uit mensen met heel verschillende achtergronden. ‘Ik zou wel graag zien dat we nog wat meer zichtbaar worden. Af en toe de scherpe randjes opzoeken en dan naar buiten treden, communiceren met de samenleving.’

‘De samenleving wordt platter,’ neemt De Snoo waar. ‘Vijftientig jaar geleden had je actievoerders, die zich opwonden over iets waarvoor de samenleving als het ware gemobiliseerd moest worden. Nu zijn die actievoerders er ook nog wel, maar veel meer mensen hebben een mening ergens over, bijvoorbeeld over vlees eten. Meningen zijn overal, en voor beleidsmakers is dan de kunst om te weten hoe ze die balanceren ten opzichte van dat wat de wetenschap te bieden heeft. Daar kan de Raad ook een goede rol in spelen.’

Bert Urlings: **‘Zo adviseren dat het leidt tot het gewenste resultaat’**

‘Wij zetten levende dieren om in voedsel,’ zegt dr. Bert Urlings over de aard van het bedrijf waarvan hij directeur Kwaliteit en Public Affairs is, Vion Food. En na die korte maar krachtige omschrijving wil hij ook wel laten weten dat hij het belangrijk vindt om aandacht te geven aan welzijns- en andere maatschappelijk ingegeven aspecten van dieren tijdens hun leven.

‘Ik vind dat je naast je professionele werk in een organisatie of bedrijf ook iets moet doen voor de samenleving, op basis van vrijwilligheid. Zo zat ik vroeger in het bestuur van de maatschappij voor Diergeneeskunde, en nu in de Raad voor Dierenaangelegenheden.’

Urlings’ activiteit bij Vion is trouwens ook bij uitstek maatschappelijk gericht. Daar staan consumentenvragen centraal en is de verhouding tussen de veehouder en de consument voortdurend een aandachtspunt.

De RDA is belangrijk in ‘het structureren van het maatschappelijk debat’ over dieren, en daar levert hij graag zijn bijdrage aan. Daarbij heeft hij er plezier van dat hij vele jaren zowel bij de overheid als in het bedrijfsleven heeft gewerkt en dus de manier van denken en de cultuur aan beide kanten kent. ‘Je kunt dan beter beoordelen wat de rollen zijn van de verschillende actoren en waar de raakpunten zitten.’ Belangrijk als het gaat om beleid en alternatieven voor beleid: ‘Je wil liever niet voor de bureaula adviseren. Je wil dat er echt iets met je adviezen gebeurt.’ Dat houdt hij zichzelf ook voor als het gaat om zijn rol in de Raad. ‘Ik hoef zelf niet per se een punt te maken, maar ik wil er wel aan bijdragen dat we adviezen zo geven dat ze leiden tot het gewenste resultaat. Daarbij zijn uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid heel belangrijk. Als je dingen zou gaan adviseren die wel mooi zijn maar die je in de praktijk niet kan naleven, dan wil ik het daar over hebben. Dan haalt het niets uit. Dat klinkt vanzelfsprekend maar in de praktijk zie je vaak dat het gebeurt. Voor mij is dat een interessant aspect van het denken over beleidskwesties.’

Jan van der Valk: 'Een creatieve en inspirerende groep mensen'

De Raad voor Dierenaangelegenheden leek vroeger wel eens een besloten clubje waarover je maar weinig hoorde, vindt dr. Jan van der Valk. Daar is al veel aan veranderd doordat de Raad actiever naar buiten treedt, en als het aan Van der Valk ligt wordt dat nog meer. 'Ik vind het belangrijk dat ook het grote publiek merkt dat wij in de breedste zin bezig zijn met dierenwelzijn.' Dat valt niet mee met een staf van beperkte omvang, begrijpt hij ook wel, 'maar met zo'n gemotiveerd en creatief gezelschap als de Raad kunnen de leden daar ook een belangrijke rol in spelen.'

Van der Valk, van huis uit medisch-bioloog, is aan de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht hoofd van het 3Rs-Centre Utrecht Life Sciences, dat zich richt op het terugdringen van dierproeven: Vervangen, Verminderen en Verfijnen. De proefdierwereld is dan ook zijn terrein, en proefdierkunde de deskundigheid die hij in de Raad meebrengt. 'Mensen moeten meer weten over de inspanningen die er zijn om proefdieronderzoek te vervangen en aan te passen,' vindt van der Valk, en daar kan de Raad een rol in spelen. De zienswijze 'Dierproeven voor de veehouderij' die afgelopen jaar verscheen is een goed voorbeeld. 'Vaak is er verschil in de manier waarop het publiek naar een probleem kijkt, vooral als het dieren betreft, en de manier waarop wetenschappers dat doen. Daar moeten we een weg in vinden.'

Daarbij komt het goed uit dat de Raad 'een gezelschap is van mensen die vanuit de verschillende omgang die we met dieren hebben, betrokken zijn bij dierenwelzijn.' En dat het in de ervaring van Van der Valk tot nu toe 'een creatieve groep is van betrokken mensen, die zoekt naar overeenkomsten voor een beter dierenwelzijn vanuit verschillende aandachtsgebieden. Ik ben er steeds geïnspireerd vandaan gekomen.'

Frank Rietkerk: Al dertig jaar bezig met exotische dieren

Toen de RDA hem vorig jaar vroeg om lid te worden, hoefde Frank Rietkerk niet lang na te denken. 'Ik vind de kwesties die daar worden besproken interessant. Daarnaast heb ik bewondering voor de wijze waarop de Raad werkt. Ik ben onder de indruk van de manier waarop adviezen worden opgesteld. En ik doe mijn best om een bijdrage te leveren vanuit de wereld van de dierentuinen.'

Die dierentuinenwereld vormt het referentiekader van Rietkerk, die lang zoölogisch directeur was van Apenheul en vervolgens voor enige tijd manager van Dubai Safari Park in

de Verenigde Arabische Emiraten. 'In die wereld zijn ethiek, dierenwelzijn en langetermijnbeleid, bijvoorbeeld via fokprogramma's, heel belangrijk. En dat zijn zaken die ook in de Raad een voorname rol spelen. Rond de Oostvaardersplassen heeft de RDA goed werk gedaan, gedegen ook. Dat gaat ook over wilde dieren en ethiek. Een zinvolle bijdrage kunnen leveren aan zo'n discussie is de reden waarom ik graag lid van de Raad wilde worden.' Rietkerk is ook gewend, net als de Raad, om te opereren op gebieden waar de publieke aandacht op is gericht. 'Dierentuinen zijn heel zichtbaar; over wat daar gebeurt hebben veel mensen een uitgesproken mening.'

Rietkerk is opgeleid als dierenarts en houdt zich al dertig jaar 'bezig met exotische dieren', zoals hij het zelf zegt. 'Daar weet ik veel van. Mijn persoonlijke missie: het verder vergroten van de rol van dierentuinen in het behoud van bedreigde diersoorten. Dat is waar ik het voor doe,' en de kennis die daaruit voortkomt neemt hij mee naar de Raad. 'Die kennis wil ik zo goed en integer mogelijk inbrengen, en als daar dan een paar mooie adviezen uit voortkomen, dan is dat geweldig.'

Vooruitblik naar 2019

Digitalisering van de veehouderij

In de veehouderij is digitalisering een sterk doorzettende trend. Robots spelen al een belangrijke rol, het gebruik van sensoren en big data is in opmars. Blockchain en *artificial intelligence* zullen zich zeker laten gelden. De beschikbaarheid van technieken en data neemt exponentieel toe. Dat houdt beloftes in, maar wellicht ook bedreigingen. De RDA wil zich buigen over de tendens tot digitalisering in de dierhouderij en zijn zienswijze hierop geven. *Forum: J.P. van den Berg, dr.ir. G.B.C. Backus (voorzitter), prof. dr. ir. B. Kemp, prof.dr. S. Haring, prof.dr.ir. J.A.P. Heesterbeek, A. Kemps, dr. F.L.B. Meijboom en dr. H.A.P. Urlings.*

Inmiddels verschenen

Foto: iStock

Dierbare hulpverleners: welzijn voor mens én dier?

Centrale vraag: er is een enorme toename én een grote variatie in het aantal activiteiten met dierondersteunde interventies in Nederland (*Animal Assisted Interventions, AAI*). Hebben die interventies nut voor de mens en zijn ze wel noodzakelijk? Hoe is het gesteld met het welzijn van de betrokken dieren en welke maatregelen kunnen er worden genomen om dat welzijn te beschermen? *Samenstelling forum: dr. N. Endenburg (voorzitter), W.T.A.A.G.M. van den Bergh, dr. L.J.A. Lipman, drs. R.A. Tombrock en oud-raadslid dr. ing. H. Hopster.*

Inmiddels verschenen

Foto: Institut für soziales Lernen mit Tieren

Toepassing en regels voor CRISPR-cas

Gen editing technieken zijn nu nog onderhevig aan dezelfde strenge regels met het oog op veiligheid, milieurisico's en traceerbaarheid als GMO (genetically modified organisms). De ontwikkelingen in het onderzoek gaan echter snel. Landen als de VS en Australië zijn hun beleid voor nieuwe, veiligere biotechnologische technieken aan het herzien. De Nederlandse commissie Genetische Modificatie COGEM concludeerde dat de Europese en Nederlandse regelgeving niet bestand is tegen de internationale ontwikkelingen rondom gen editing bij dieren.

De verwachte discussie over gen editing van het dierlijk genoom vraagt om initiatief vanuit de overheid om een overwogen positie in te nemen. Dit was voor de RDA aanleiding om te bezien of vanuit het perspectief van het dier dergelijke technieken een plek verdienen in de toekomstvisie duurzame kringloopbandbouw.

Samenstelling forum: prof. Martien Groenen, drs. M. Slob.

Foto: iStock

Kringlooplandbouw

In de Nederlandse landbouw heeft de laatste decennia de nadruk gelegen op productieverhoging en kostenverlaging. Dit is ten koste gegaan van publieke waarden zoals biodiversiteit, bodem, lucht, water, natuur, landschap en klimaat. Vrij algemeen bestaat nu de wens om de volgende stap in de ontwikkeling in de landbouw en ons voedselsysteem zo te maken dat de kwaliteit van deze publieke waarden niet verder wordt aangetast en zelfs wordt hersteld. De minister van LNV heeft in haar visienota 'Waardevol en verbonden' aangegeven in kringlooplandbouw die volgende stap te zien. De RDA vindt het van belang dat dierenwelzijn daarin een duidelijke plaats krijgt en wil in deze zienswijze een schets bieden van de manier waarop dat kan worden bereikt. *Beoogd forum: H Huijbers, Prof dr I.J.M. de Boer, Prof dr. Ir. J.W. Erisman, W.T.A.A.G.M. van den Bergh, Prof dr ir B Kemp dr ir G Backus aangevuld met dr ir R. Jongeneel (WUR) en dr L Stadig (Dierenbescherming)*

Foto: Nationale Beeldbank

Jubileumcongres De staat van het dier

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Raad werd op 14 februari in Santpoort het jubileumcongres 'De Staat van het Dier' gehouden. Daar werd een deel gepubliceerd van de resultaten van het gelijknamige publieksonderzoek. Minister Schouten van LNV en andere sprekers feliciteerden de Raad en belichtten van verschillende kanten de maatschappelijke discussie over dieren en dierenwelzijn. Er was een reeks z.g. *break-out sessies* waarin de deelnemers een breed scala van onderwerpen uitdiepten. Een journalistiek verslag van het congres ('Open discussies, schuivende standpunten') wordt als publieksbrochure uitgegeven.

Inmiddels verschenen

Foto: Paul Voorharn

Publieksonderzoek De staat van het dier

Ter gelegenheid van zijn jubileum in 2018 heeft de Raad een publieksenquête uit laten voeren over dierenwelzijn en de houding van mensen tegenover een aantal 'schurende kwesties'. Er kwamen vier verschillende groepen dieren aan de orde: productiedieren, proefdieren, dieren in de natuur en recreatiedieren. De belangrijkste resultaten worden behandeld in een boek dat in de loop van 2019 zal verschijnen. Ook bevat het boek een aantal essays en beschouwingen op eigen titel van RDA-leden over belangrijke ontwikkelingen rond dierenwelzijn.

Foto: Nationale Beeldbank

De Raad aan het werk

De werkwijze van de Raad

De RDA bestaat uit een voorzitter en maximaal 49 leden. Leden van de RDA worden op persoonlijke titel benoemd door de minister van LNV en hebben zonder last of ruggenspraak zitting in de Raad.

De Raad brengt adviezen uit op aanvraag en op eigen initiatief. Gevraagde adviezen kunnen vanuit het kabinet komen of de Tweede Kamer, maar ook van provincies of maatschappelijke organisaties - al dan niet via de betrokken bewindspersonen.

De leden van de Raad zijn werkzaam in de wetenschap, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Deze brede samenstelling maakt dat vraagstukken op een multidisciplinaire manier kunnen worden behandeld, wat leidt tot adviezen die vanuit verschillende invalshoeken zijn afgewogen.

Een verzoek om een advies van de RDA wordt getoetst aan de volgende criteria:

1. Heeft het vraagstuk betrekking op diernaangelegenheden, in het bijzonder dierenwelzijn, diergezondheid en/of ethische kwesties?
2. Is de nodige expertise binnen of buiten de aanvragende partij onvoldoende voorhanden of is er behoefte aan een onafhankelijk langetermijnadvies?
3. Gaat het om een adviesvraag waarvoor een zeer brede vertegenwoordiging van het maatschappelijk krachtenveld is vereist?

Indien aan deze criteria wordt voldaan, kan de Raad besluiten een onderwerp op te pakken - hetzij op verzoek of op eigen initiatief. Een forum met een beperkt aantal raadsleden wordt ingesteld om het advies voor te bereiden. Indien nodig wordt dit forum uitgebreid met experts van buiten de Raad. Na

bespreking in de Raad wordt een zienswijze over een bepaald vraagstuk uitgebracht. Alle zienswijzen worden openbaar gemaakt, onder andere door publicatie op de website van de RDA.

De Raad in 2018

In 2018 had de Raad ongeveer 38 leden. Er vond een omvangrijke wisseling van de wacht plaats. Dertien leden namen afscheid van de raad, twaalf nieuwe werden benoemd. Voor een overzicht zie pagina 29. De wisselende bezetting heeft niet tot verminderde activiteit geleid, integendeel. In het verslagjaar zijn 54 forumbijeenkomsten van 14 fora gehouden ter bespreking en voorbereiding van evenzoveel zienswijzen en ook in het kader van activiteiten rond het 25-jarig jubileum van de Raad. De nagestreefde verbreding van activiteiten van de Raad heeft onder meer vorm gekregen door het briefadvies over de grote grazers in de Oostvaardersplassen, de review op het advies van de Wetenschappelijke Adviescommissie Zeehonden (WAC) en de vraag over dierproeven in de veehouderij die oorspronkelijk bij de Centrale Commissie Dierproeven vandaan kwam. Ter gelegenheid van het jubileum is in opdracht van de RDA een publieksonderzoek uitgevoerd, gevolgd door een uitgave met beschouwingen over verschillende aspecten van dierenwelzijn in de loop der tijd, waaraan diverse raadsleden een bijdrage hebben geleverd.

De Raad ontving in 2018 één adviesaanvraag van de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, over dierproeven in de veehouderij.

Met gevraagde zienswijzen behandelt de RDA onderwerpen die vaak al redelijk afgebakend zijn en de aandacht hebben van samenleving en politiek. Daarnaast heeft de Raad ook in 2017 op eigen initiatief onderwerpen ter hand genomen. Deze ongevraagde zienswijzen draaien vaak om onderwerpen die zich

Foto: Nationale Beeldbank

nog 'onder de radar' bevinden en minder afgebakend zijn. In het verslagjaar heeft de Raad op eigen initiatief zienswijzen uitgebracht over het welzijn van vissen, het ruimings- en vaccinatiebeleid bij uitbraken van besmettelijke dierziekten en de maatschappelijke vragen bij de groeiende grootschalige kweek van insecten. Ook is het 'denkkader RDA' afgerond en gepubliceerd, een uitgave bedoeld om inzicht te geven in de definities van begrippen die vaak voorkomen in zienswijzen, zoals 'dierenwelzijn' en 'intrinsieke waarde'.

Naast de traditionele zienswijzen en publieksversies daarvan is opnieuw veel aandacht gegeven aan de verspreiding van de resultaten, onder meer door een nieuwe bijeenkomst van de Raad van Kinderen en het organiseren van de Vaarkampering. Een belangrijke nieuwe ontwikkeling is ook de oprichting van het juniornetwerk, waarvoor direct zes actieve leden werden gevonden. Zij hebben meteen hun bijdrage geleverd met innovatief meedenken en voor bereiden van het jubileumcongres en steken nu energie in het uitwerken en uitbreiden van het netwerk.

RDA-leden en hun achtergrond

Naam

Expertise

Oriëntatie (Praktijk, Wetenschap en/of Beleid)

Prof.dr. J.J.M. van Alphen

Dierecologie

Wetenschap

Dr.ir. G.B.C. Backus

Landbouw en voedsel

Praktijk, Beleid

J.P. van den Berg

Dierenbescherming

Praktijk, beleid

W.T.A.A.G.M. van den Bergh

Financiering

Praktijk, beleid

Prof. dr. J.M. de Boer

Dierlijke productie systemen

Wetenschap

Drs. H.R. Chalmers Hoyneck van

Papendrecht

Gezelschapsdieren

Praktijk

Mr. A.G. Dijkhuis

Faunabeheer; Ruimtelijke ordening

Praktijk, Beleid

Dr. N. Endenburg PhD

Mens-dierrelaties, dieren mishandeling

Wetenschap

Prof. dr. ir. J.W. Erisman

Duurzame landbouw, voeding en gezondheid

Wetenschap

Drs. D. van Gennep

Opvang uitheemse dieren

Praktijk, beleid

Prof. dr. M.A.M. Groenen

Genetica

Wetenschap

Prof.dr. S. Haring

Filosofie en informatica

Wetenschap, Praktijk

Prof.dr.ir. L.A. den Hartog

Diervoeding & Agro industriële ketens

Wetenschap, Praktijk

A.L. ten Have Mellema

Varkenshouderij

Praktijk, Beleid

Prof.dr.ir. J.A.P. Heesterbeek

Gezondheidszorg Landbouwhuisdieren,

Dier in wetenschap en maatschappij

Wetenschap

Drs. G. Hofstra

Beleid, gezelschapsdieren

Praktijk

H. Huijbers

Melkveehouderij

Praktijk

Prof.dr.ir. A. van Huis

Entomologie

Wetenschap

Prof.dr.ir. B. Kemp

Dierfysiologie, diergedrag en dierhouderij

Wetenschap

A.P.M. Kemps

Welzijn productiedieren

Praktijk

Prof.mr. M.P.G. Koopmans

Virologie

Wetenschap

Dr. L.J.A. Lipman

Veterinaire volksgezondheid

Wetenschap

Dr. F.L.B. Meijboom

(dier) Ethiek

Wetenschap

Drs. F.E. Rietkerk

Dieren in dierentuinen

Praktijk, beleid

Mr. C.W. Ripmeester

Juridische aangelegenheden

Beleid

Dr. M.C.Th. Scholten

Aquacultuur en visserij, onderzoekstrategie

Wetenschap en Beleid

Prof.dr. Y.H. Schukken MBA

Diergezondheid

Wetenschap

Ir. G.C. Six

Hobbydieren

Praktijk

Drs. M. Slob

Essayist en filosoof

Beleid

Prof.dr. G.R. de Snoo

Niet gehouden dieren

Wetenschap, beleid

Mr. drs. J. Staman, voorzitter

Beleid

Dr.ir. J.W.G.M. Swinkels

Duurzame veehouderijketens

Beleid, Praktijk

Drs. R.A. Tombrock

Dierenbescherming & dierenwelzijn internationaal

Beleid

Prof.dr.ir. J.C.M. van Trijp

Marktkunde, consumentengedrag

Wetenschap

Dr. H.A.P. Urlings

Voedselveiligheid, productintegriteit

Wetenschap, praktijk

Dr. J.B.F. van der Valk

Proefdieren

Wetenschap, beleid

J. van de Ven

Geitenhouderij, gezonde dieren

Praktijk, beleid

Drs. F.A.L.M. Verstappen

Gezelschapsdieren, vogels

Praktijk

Eervol ontslagen als Raadslid

Dr. H.M.G. Schreurs

Dr. S.A. Hertzberger

Drs. H.M. van Veen

Ir. M. de Jong-Timmerman

J.E. Hesterman

Prof. dr. M.M. Sloet van

Oldruitenborgh-Oosterbaan

Dr. ing. H. Hopster

H.W.A. Swinkels

J. Th. de Jongh

Prof. dr. L.J. Hellebrekers

Prof. dr. C.J.A.M. Termeer

Foto: iStock

Personeel en organisatie

Het RDA-team ondersteunt de Raads- en forumwerkzaamheden en is het dagelijkse aanspreekpunt voor de leden en alle andere belanghebbenden. Het bestond in 2018 uit:

- Ir. M.H.W. (Marc) Schakenraad, secretaris
- Dr.ir. M.A. (Monique) van der Gaag, adjunct-secretaris
- Dr. B.B. (Bart) Houx, adjunct-secretaris tot 15 oktober 2018
- Drs. M.J.R.C. (Mariëlla) Debille, adjunct-secretaris tot 15 oktober 2018
- A.E. (Anne) van den Ende Msc MA, vanaf 1 oktober 2018
- Drs. R.L. (Rosanne) van Oudheusden, adjunct-secretaris
- Drs. ir. G.H.M. (Geerhard) Vosseveld, adjunct-secretaris, tot 13 mei 2018
- Drs. D. (Daniëlle) Hartman, adjunct-secretaris
- Drs. R.S. (Reina) Sikkema, adjunct-secretaris tot 1 december 2018
- P.A. (Paola) van Bladeren, managementondersteuner.

De volgende medewerkers verlieten het RDA-team:

- dr. B.B. (Bart) Houx, adjunct-secretaris per 15 oktober 2018
- drs. M.J.R.C. (Mariëlla) Debille, adjunct-secretaris per 15 oktober 2018
- drs. R.S. (Reina) Sikkema, adjunct-secretaris per 1 december 2018

